

Szász László: Bánffy Miklós, Az erdélyi szellem arisztokratája

---

Szász László nyugalmazott egyetemi docens, irodalomtörténész új könyvében az erdélyi arisztokrácia egyik megfoghatatlan figurájáról Losonczi gróf Bánffy Miklósról (1873–1950) ír. Az MMA Kiadó gondozásában 2020 végén megjelent mű folytatja a mára már hagyománnyá vált kutatómunkát, ami olyan elfeledett, elhallgatott szerzők életének rekonstrukciójában teljesedik ki, akik leginkább a kommunizmus cenzúrájának estek áldozatul. Bánffy Miklós esete továbbá azért rendkívüli, mert úgy hat, őt nemcsak idegen ideológiák, de saját köreiben tapasztalható ellenérzések is kegyvesztetté tették. Szász László most Canossát jár a rendkívül sokoldalú polihisztorért, és személyét igyekszik előítélet-mentesen felvázolni az érdeklődők előtt.

„Az jutott eszembe, hogy a magyar irodalom számára ki kéne találni egy olyan író, amilyen Bánffy Miklós. Szerencse tehát, hogy van...” – fogalmazta meg Tamási Áron. Ki volt valójában Bánffy Miklós? – erre a kérdésre keresi a választ a szerző nem a megszokott módszereket követve. Munkája ezért nem történelmi hiánypótló mű, hiszen Bánffy Miklós egyre inkább a kultúrtörténet, irodalomtörténet, politikátörténet, nem utolsósorban pedig a transzilvanizmus megkerülhetetlen alakja. A gyors olvasást lehetővé tevő könnyed, de mégis pallérozott nyelvezet nem Horthy egykori külügyminiszterének származására, vagy tetteire alapozva látta alakját, hanem írásain keresztül műveinek keletkezéstörténeteit felelevenítve, illetve az ezekben megjelenő személyes történetekbe ágyazott események háttérét kutatva érzékelteti Bánffy jellemét. „Az újabb Bánffy-filológia leginkább biográfiai tényeket firtat, a 20. századi magyar történelem koordinátarendszerében betöltött szerepét” – írja. Szásznak nincs könnyű dolga, egyrészt a gróf származása miatt, aki az erdélyi arisztokrácián belül is a legrangosabb családok egyikében született (több kastélyuk közül az egyik pl. Kolozsvár főterén állt), az őket övező kultikus rejtélyek pedig aligha hozzáférhetőek be nem avatottak számára; másrésztől viszont bonchidai rezidenciájuk (az erdélyi Versailles) felgyújtása miatt, ekkor ugyanis több száz-ezer irat, dokumentum tűnt el a családi archívumból, ami hozzátéhetett volna a Bánffy család valódi szerepének árnyalásához.

Az elmúlt évtizedekben a kultúrtörténeti kutatások által rengeteg könyv és értekezés született az erdélyi arisztokrata életéről, ezért a szerző inkább az írásaiban olvasható cselekmények rejtett zugaiban meghúzódó életesemények kibontásával próbál eljutni a gróf valódi karakteréhez. Mindeközben a személye körüli intrikák, előítéletek töredezett struktúráját simítja el szellemi tartalmainak kihangsúlyozásával. Megtudhatjuk, hogy az erdélyi arisztokrácia legmagasabb köreiből kikerülő Bánffy Miklós polihisztori műveltséggel vetekedő kulturális missziója miért esett negatív megítélés alá, valamint írói képességeinek a kor nagyjai által történő folytonos lefokozása valóban stílári hiányszágok miatt történt-e, vagy inkább jellemének gazdagságából adódó általános irigység a valódi ok. Szász kíméletlen abban az esetben, ha úgy ítéli meg, kritikusai „fedezet nélküli intellektuális tűzijátékokkal” szórakoztatják a nagyközönséget az alapos tényfeltárás helyett, és ha a hübrisz vezérelte „stílári sziporkázás” előbbre való, mint Bánffy alakjának hiteles ábrázolása. Valószínűleg ezek vezettek pl. oda, hogy az *Erdélyi történet* írójának neve a 20. század magyar irodalomtörténet munkáiban fel sem merül, ennek felülvizsgálata pedig kulturális minimum. „A dilettantizmus vádja, sajnos, nem torpant meg az iro-

dalmi és művészeti kritika szintjén, a politikához csatlakozva létkérdéssé, majd végzetté vált.” Bánffy nagyon is jól tudta, hogy a megváltozott marxista ideológia előretörése miatt nem fogalmazhat explicite, ezért történeteibe beleágyazott implicit utalásokkal csak a sorok között olvasni tudó, látó embereknek üzent. Ez volt az ő valódi névjegye, nemcsak írói hozzáállásában, hanem az egész magyar kultúra, és az erdélyi magyarság megmaradásáért folytatott küzdelme során. Szász ezért minden kritikát revideál: „Az arisztokrata munkássága a két világháború közti Erdélyben – az erdélyi toleranciát és a szellem nagyvonalúságát érvényre juttató humanista attitűdjével – politikai-ideológiai ellenfeleinek elismerését is elnyerte.” „Recepció restauráció” történik tehát. Hogyan fér össze a „hazug”, a „dilettáns”, az „amatőr”, a mecénással, a filantróppal, a nemzetgazdával, az erdélyi magyar nép feltámasztójával? „Jól érzékelhető hát a Bánffy műveinek recepcióját kísérő szakadatlan viaskodás az előítéletek, a félreértések, a megértés és újraértelmezés között.” Kérdés azonban, mennyire érthette félre egy Ady Bánffy Miklóst, illetve a számtalan elhallgatott életesemény lehetővé tesz-e egy egzakt, hiteles monográfiát, ha csak azt vesszük alapul, hogy a grófi család szabadkőműves kapcsolatai még mindig terra incognita, és cenzúra alatt vannak. A bevett tematizáló szocialista „tényfeltáró” hozzáállás ezért itt nem járhat sikerrel. Mélyen behelyezkedve művein keresztül Bánffy Miklós karakterébe, a történeteiben előforduló szereplők, élethelyzetek, sorsok, kapcsolati hálók felkutatásával és értelmezésével lehet tisztázni alakját. Erre tesz kísérletet Szász László, aki Bánffyt elsősorban, mint író-teszt veszt alapul, hiszen élete, művészi alkata, közéleti tevékenységei, magánélete elsősorban írói munkásságában áll össze egységes képpé. „A továbbiakban ezt a csodát szeretném megérteni. Miként lehetséges, hogy a látszólag rendszertelen időközben született művek mégis összefüggő írói korpuszt alkotnak.” Mindemellett a kötet mégis egy összegző tanulmány, amiben olyan meglátások vannak, amik az eddigi kutatások értelmezési keretei között nem kaptak hangsúlyt. A szerző mindvégig kiáll a magyarországi állami színházak és a Magyar Operaház egykori intendánsa mellett, és a benne összeérő gigantikus műveltség, politikai, irodalmi, művészi befolyás jelentésrétegeit tárja fel, és összefüggéseiben értelmezi. A Bánffy-írásokból kirajzolódó korrajz, történelmi-társadalmi szociometria, kulturális távlat eddig sohasem volt így rendszerezve, ezért akik egy dokumentumokból, iratokból, történetekből, utalásokból, regényszereplőkből etc. összefűzött szépirodalmi kollázsra vágnak, elégedettek lesznek a könyv befejezése után, és további hasonló olvasmányokra fogják ragadtatni magukat. Szász Bánffy Miklós gondolkodásának mélyrétegeibe hatolva, az értelmezések új perspektíváját megnyitva megteremt a lehetőséget egy mérvadó kultúrtörténeti recepció kialakulásának. A szerző ugyanis nem a kor keretei közé szűkíti a gróf alakját (akik saját következtetési paradigmáikon nem láttak túl), hanem azt „posztumusz” készíti fel arra – új határokat és fogódzókat kijelölve –, hogy befogadhatják Bánffy grandiózus hatását és, mint mecénást, a társadalmi egyenlőtlenségekre érzékeny filantrópot, nemzetgazdát, az erdélyi magyar nép feltámasztóját lássák. A könyvben szóba kerül Kuncz Aladár is, akivel az MMA már több ízben foglalkozott. A *Fekete kolostor* szerzője is védelmébe veszi az államférfit, nem melleleg kendőzetlen nyíltsággal beszél a magyar és az erdélyi magyar írók háttérbe szorulásának okairól.

(Szász László: *Bánffy Miklós. Az erdélyi szellem arisztokratája. Bp., 2020, MMA Kiadó, 288 p.*)